

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی فقهی و مسئولیت مدنی اضرار و ضمان ناشی از بیماری‌های واگیردار

فریبا یوسفی^۱

چکیده

بیماری‌های واگیردار بیماری‌هایی هستند که توسط یک عامل بیولوژیک (اعم از باکتری، ویروس...) به صورت مستقیم یا غیرمستقیم از طریق بیمار به فرد سالم انتقال می‌یابند، و باعث همه‌گیری می‌شوند. شیوع و انتقال بیماری‌های واگیردار در بین افراد یک جامعه موجب اختلال در سلامت جامعه و اضرار به غیر است که از دیدگاه فقها شرعا حرام و از دیدگاه حقوقدانان موجب ضمان و مسئولیت مدنی است. به همین دلیل آگاهی از عواقب اضرار ناشی از انتقال بیماری‌های واگیردار به دیگران، اهمیت حفظ جان خود و دیگران از خطرات احتمالی بیماری‌های واگیردار، جبران اضرار وارده به دیگران از طریق بیماری‌های واگیردار و آگاهی از مضرات و آسیبهای احتمالی که از طریق بیماری‌های واگیردار ایجاد می‌شود، لازم و ضروری است. با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، تحقیق یکپارچه‌ای در این زمینه مشاهده نگردید. از این جهت این مقاله به بررسی فقهی و مسئولیت مدنی اضرار و ضمان ناشی از بیماری‌های واگیردار پرداخته است. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و با تأکید بر مطالعه کتابخانه‌ای مورد بررسی قرار گرفته و نتیجه حاصل از آن بیانگر این نکته است که شیوع بیماری‌های واگیر توسط افراد در یک جامعه موجب همه‌گیری بیماری و اضرار و زیان به افراد است.

کلیده واژه ها: مسئولیت مدنی، اضرار، ضمان، بیماری واگیردار

^۱ دبیر گروه شهید سلیمانی: فریبا یوسفی ایل ذوله
اعضای گروه (فریبا یوسفی ایل ذوله، زینب اسماعیلی، لیلیا تاجدینی، شهلا محبی، بهاره حیدری) مرکز تخصصی فقه و اصول الزهرا (س) صحنه
آدرس ایمیل: samar.1389@yahoo.com

مقدمه

بیماری واگیر دار ، بیماری هایی هستند که توسط یک عامل بیولوژیک اعم از قارچ ، باکتری ، انگل از طریق یک واسطه انسانی حیوانی ، گیاهی به صورت مستقیم یا غیر مستقیم به انسان منتقل می شوند . عوامل ایجاد کننده این بیماری ها ، در محیط زندگی ها ، در بدن حیوانات وحشی و اهلی ، حشرات و ناقلین ، گیاهان و انسان ها وجود است ممکن است به صورت موقت یا دائم در اندام های آنها و یا در طبیعت مثل آب و هوا ، خاک ، اشیاء سکونت گزیده و انسان را آلوده و دچار عفونت و یا بیماری کنند . ابتلای یک عضو از جامعه یا خانواده به بیماری مسری ، خطر انتشار در دیگر اعضای خانواده و جامعه را به همراه دارد لذا جهت پیشگیری از شیوع این بیماری همه گیر باید تدابیری اندیشید و انسان خود را ملزم به رعایت قوانین و اصول بهداشتی کند . شاید این سوال پیش بیاید که عامل انتقال این بیماری که شخص آلوده به ویروس واگیر است در حالیکه خود بیمار است چگونه می تواند مسئول جبران ضرر و زیان وارده به دیگران باشد . در بسیاری از منابع فقهی و حقوقی به صراحت بیان شده که هر گونه ضرر و زیان که موجب کشته شدن نفسی یا آسیب به راه مسلمان باشد نکوهیده است و از آن نهی شده است . زیرا افراد یک جامعه نسبت به یکدیگر تعهداتی دارند از جمله اینکه هیچ کس نباید سبب اضرار به دیگری شود (ری شهری، ج ۶ ، ص ۴۱۸) برای تحقق مسئولیت مدنی و تعیین مصادیق خطا و تحقیر ، همین اندازه فعل یا ترک فعل که منجر به ورود خسارت به دیگری شود و این خسارت در نظر عرف نامتعارف جلوه کند کافی است خواه فعل و یا ترک فعل مزبور مورد نهی قانون قرار گرفته و خواه ناشی از نهی قانون نباشد از این روی طبق ماده یک قانون مدنی و نظریه تقصیر در نظام حقوق ایران ، صرف تکثیر بیماری و انتقال بیماری به غیر ، موجب ایجاد مسئولیت مدنی بیمار واگیر است . همچنین با توجه به برخی قواعد فقهی از جمله قاعده لا ضرر نیز به عنوان مبنای این مسئولیت می توان بهره گرفت . (پرویزی فرد، رمضان، ۱۳۹۶) روش تحقیق در پژوهش حاضر به شیوه توصیفی - تحلیلی و کتابخانه ای است .

بررسی فقهی و مسئولیت مدنی اضرار و ضمان ناشی از انتقال بیماری های واگیردار از اهداف این مقاله است .

(۱) مفهوم‌شناسی

بیماری: به معنای ناراحتی در مقابل راحتی است، در حقیقت بیماری نقطه مقابل سلامتی است.

بیماری واگیر: بیماری‌هایی هستند که توسط یک عامل بیولوژیکی، زیست محیطی (اعم از قارچ، باکتری، انگل) به صورت مستقیم یا غیرمستقیم از انسان به انسان یا از حشرات به انسان منتقل می‌شوند.

به بیانی دیگر بیماری ناشی از یک عامل عفونی خاص یا فرآورده سمی آن، که در نتیجه انتقال مستقیم یا غیرمستقیم آن عامل یا فرآورده‌های آن از طریق یک واسطه حیوانی یا گیاهی، ناقل و یا محیط غیرزنده از شخص یا حیوان آلوده یا مخزن به میزبان حساس منتقل می‌شود.

عوامل ایجاد کننده این بیماری‌ها در محیط زندگی ما، در بدن حیوانات وحشی و اهلی، حشرات و ناقلین، گیاهان و انسان‌ها وجود داشته و ممکن است به صورت موقت یا دائم در اندام‌های آن‌ها و یا در طبیعت (آب و هوا، خاک و اشیا) سکونت گزیده و انسان را آلوده و دچار عفونت و یا بیماری کنند.

پاندمیک: اصطلاح دیگری از همه‌گیری است که در یک منطقه وسیعی از دنیا روی می‌دهد و از مرزهای بین‌المللی می‌گذرد و به طور معمولی شمار بسیار زیادی از مردم را دچار می‌کند و جان تمام انسان‌ها را به خطر می‌اندازد (قولادوند و دوستان، ۱۳۹۱).

(۲) آراء و انظار فقهای اسلامی پیرامون بیماری‌های واگیر

بیماری واگیردار در گذشته به خاطر محدود بودن وسایل ارتباطی و محدودیت مرزهای جغرافیایی به شکل امروز دارای همه‌گیری نبوده، اما با پیشرفت وسایل ارتباطی و از بین رفتن محدودیت‌های ارتباطی، انتقال و همه‌گیری بیماری‌های واگیر نیز به سرعت همه‌ی دنیا را فرا گرفته است.

الف: وجوب خود قرنطینی و حرمت انتقال بیماری به دیگران (جوزیه، ج ۱، ص ۱۱۲)، (سید مرتضی، ج ۲، ص ۲۰۱)، (دینوری، ۱۴۰۶، ج ۱، ص ۹۸)، (شهیدثانی، ج ۱، ص ۱۲۸)، (اصبهانی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۱۲۶) حرمت انتقال بیماری (آصف محسنی، ج ۱، ص ۹۴)، فرار از طاعون و بیماری واگیردار (الجصاص، ج ۲، ص ۱۶۵)، فرار از مجذوم (ملا صالح، مازندرانی، ج ۱۲، ص ۲۴۷).

ب: حفظ بهداشت فردی و اجتماعی و نهی از انتقال بیماری (قاری، ملاعلی، ج ۱، ص ۱۶۵)، (جوادی آملی، ج ۷، ص ۲۰۲)، (کنز العمال، ج ۲، ۲۶۰)، پیشگیری از بیماری (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۷، ص ۲۸۳)، مزمت عدم رعایت بهداشت فردی (مجلسی، ج ۷۶، ص ۸۴)، (حرعاملی، ج ۱، ص ۲۰۴)، (ابن شعبه الحرانی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۱۱۰)، ج: حرمت ضرر به نفس و ضرر به دیگران (حرعاملی، ج ۲۹، ص ۲۴۳، ج ۱۹، ح ۱۷۹)، (نراقی، ج ۱، ص ۴۴)، (کلینی، ۱۳۶۷، ج ۷، ص ۳۵۰)، (خمینی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۲۰)، (نجفی، ۱۳۶۲، ج ۴۳، ص ۱۱۹)، (رهنما، ۱۳۷۰، ج ۱۰۶، ص ۶۶)، اضرار به غیر مطلقاً حرام و موجب ضمان است (محقق داماد، ۱۳۹۸).

۳) بررسی ادله و مبانی فقه‌های امامیه پیرامون انتقال بیماری‌های واگیردار

الف: آیات

۱. "وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ" (آیه ۱۹۵، بقره)

"و در راه خدا انفاق کنید و خویشتن را به دست خود به هلاکت نیفکنید و احسان کنید که خدا نیکوکاران را دوست دارد".

آیه شریفه مطلق است و نهی در آن، نهی از تمامی رفتارهای افراطی و تفریطی است که یکی از مصادیق آن بخل ورزیدن و امساک از انفاق مال در هنگام جنگ است، که این بخل ورزیدن باعث بطلان نیرو و از بین رفتن قدرت و غلبه دشمن بر آنان می‌شود (مجلسی، ج ۲).

پس هرآن عملی که از روی تقصیر و کوتاهی انسان موجب زیان به خویش شود، می‌تواند از مصادیق "تهلکه" در آیه شریفه باشد که ابتلای به بیماری واگیردار با وجود کوتاهی و عدم رعایت موازین قانونی موجب زیان به خویش و در صورت انتقال بیماری، موجب اضرار به غیر است.

۲. "وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ..." (آیه ۹۳، نساء).

"هرکس عمداً مومنی را بکشد، کیفرش دوزخ است که در آن ماندگار خواهد بود و خدا بر او خشم می‌گیرد و لعنتش می‌کند و عذابی بزرگ برایش آماده ساخته است" (مجلسی، ج ۵، ص ۶۲).

اسلام برای حفظ جان و حیات انسان، ارزش فروان قائل شده و حفظ نفس را گرامی داشته و تجاوز به حیات و نفس دیگران را بعد از کفر و شرک از بزرگترین گناهان قرار داده است. قرآن کریم کیفر قتل نفس را جاویدان

ماندن در کیفر بیان کرده، پس قطعاً اگر کسی با سهل انگاری خود موجبات انتقال بیماری واگیردار را به دیگران را فراهم آورد و موجب مرگ آنها شود، از مصادیق نهی آیه واقع خواهد شد.

۳. "إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" (۱۷۳ بقره). "به تحقیق، خدا حرام گردانید بر شما مردار و خون و گوشت خوک را آنچه را که به اسم غیر خدا کشته باشند، پس هرکس که به خوردن آنها محتاج و مضطر شود در صورتی که به آن تمایل نداشته و از اندازه رمق تجاوز نکند گناهی بر او نخواهد بود که به قدر احتیاج صرف کند که محققاً خدا آمرزنده و مهربان است".

خداوند متعال در آیه فوق حرمت خوردن مردار و خون و گوشت خوک را که حرام هستند در صورتی که انسان در اضطرار باشد و جاننش در خطر باشد، برداشته است. پس می‌توان اینطور برداشت کرد که حفظ جان انسان به قدری نزد خداوند بالاست، که حرمت خوراکی حرام را در حالت اضطرار برایش برطرف می‌کند.

به طریق اولی می‌توان پی برد که اگر کسی هم با عمل خود موجب قتل نفسی شود، مرتکب حرام شده و در مقابل خداوند گناهکار است.

ب: روایات

روایات بسیاری بر نهی نبی اکرم (صل الله و علیه و آله) بر خروج از شهری که طاعون و وبا بر آن وارد شد و نهی از ورود در شهری که طاعون و وبا در آن می‌باشد، دارند.

۱. «اذا كان بالبلد الذی انتم فیه فلا تخرجوا و اذا كان ببلد فلا تدخلوه» (سید مرتضی، ج ۲، ص ۲۰۱).

که نهی نبی اکرم (صل الله و علیه و آله) در "لا تخرجوا من البلد" مربوط به زمانی است که در سرزمین وبا زده هستی پس خارج نشو از آن، که موجب نقل و انتقال بیماری به دیگران نشوند (قره داغی، ۱۳۹۹).

علمای گذشته حکمت این قرنطینه را این گونه ذکر کرده‌اند: خارج نشدن از شهر طاعون زده تا بیماری به جای دیگر سرایت نکند و باعث ابتلای دیگران نشود. در صورت ابتلای دیگران، فرد گناهکار است، زیرا سبب آسیب به دیگران شده است. رسول اکرم (صل الله و علیه و آله) می‌فرمایند: زیان رساندن و زیان دیدن جایز نیست. انسان نباید باعث آزار دیگران شود، نه در دین نه در بدن نه در عقل.. وجلوگیری از ورود به شهر طاعون زده و بازداری از خروج از شهر طاعون زده، برای این است که هلاک کردن خود یا سبب هلاک شدن دیگران حرام است.

بنابر این با توجه به متن ماده فوق اگر اشخاص دارای علائم بیماری نسبت به انجام کامل دستورات مقامات ذی صلاح اقدام نکنند و تخطی ایشان موجب سرابت بیماری واگیر به اشخاص دیگر شود و موجب مرگ آسیب چشمگیری شود، علاوه بر مسئولیت مدنی در مقابل خسارت وارده، دارای مسئولیت کیفری نیز هستند. (قره داغی، محی الدین، دفتر نمایندگی اتحادیه جهانی علماء).

تطبیق موضوع :

بیماری واگیر به طور صریح در قرآن بکار نرفته است ، با توجه به آیات جواز اکل میتة (خوردن مردار) آیه ۱۷۳ سوره بقره و آیه ۳ سوره مائده که در حالت عادی حرام است هنگام اضطرار حرمت خوردن آن برداشته می شود بخاطر این است که حفظ جان آنقدر بالاست که حرام الهی ، حرام می شود . بنابراین حفظ جان انسان از واجبات الهی است و الا حرام الهی به خاطر آن حلال شمرده نمی شود . همچنین در آیات دیگری ظلم به نفس حرام شمرده شده است (بقره ، ۱۹۵ ، مائده ، ۳ ، نحل ، ۱۱۵) در سوره نساء آیه ۱۱۰ کسی که کار بد انجام می دهد و یا ظلم به نفس می کند ، استغفار کند ، خداوند را غفور و رحیم خواهد یافت. بنابراین آیات ظلم به نفس مصداق حرام الهی است چون بیماری مسری (واگیردار) نیز موجب ضرر و زیان در مواردی موجب مرگ می شود انسان حق ندارد خود را در معرض آن قرار دهد (ولا تَلْقُوا بایدیکم الی التَّهْلُکَهِ) و طبق ۴۹۳ قانون مجازات اسلامی حتی وجود فاصله و دور نهفتگی بیماری باز هم عامل انتقال دارای مسئولیت مدنی و کیفری می باشد .

و از ماده ۲۹۰ ف ۲۹۱ و ۲۹۲ مصادیق قتل عمد ، شبه عمد و غیر عمد مشخص شده است و کسی که با آگاهی از بیماری خود موجب انتقال بیماری و همگیری شود در مقابل قانون مسئول شمرده شده و ضمان جبران زیان وارده است زیرا در روایات زیادی و همچنین قاعده لاضرر از هر گونه ضرر و زیان به خود و دیگری صریحا نهی شده است .

امام خمینی نیز هر گونه ضرر و زیان به غیر را حرام دانسته و از آن نهی کرده اند(خمینی ج ۲ ، ص ۱۶۳) آیت الله خامنه ای نیز در مورد بیماری های واگیر ، حفظ جان مسلمان را واجب کفایی و خدمت رسانی به بیماران را از بهترین اعمال صالح دانسته اند (خامنه ای ، ۱۳۹۸) همچنین با توجه به قاعده " تلف مال غیره فیهوله ضامن " هرگونه تلفی نسبت به اموال یا منافع دیگران موجب ضمان است و زیان زننده از بابت آن دارای مسئولیت مدنی می باشد ، به بیان دیگر ، مفاد قاعده اتلاف عمومیت دارد و شامل هر گونه زیانی می شود که در اثر تعدی یا بی احتیاطی و سهل انگاری فردی به دیگران وارد آید و ضمان ذمه تلف کننده نسبت به عمل زیان بار او در

هر حال ثابت است چه اینکه ایجاد ضرر تعهد داشته باشد یا از روی بی احتیاطی و بی توجهی موجب زیان شده باشد و ملزم به جبران خسارت است . (امام خمینی ، ج ۱۰۶ ، ۶).

پس باتوجه به آیات و روایات و فتوای فقهای معظم و قواعدی چون لاضرر و اتلاف ، قانون جمهوری اسلامی افراد را به مقابله با هرگونه بی احتیاطی و سهل انگاری در جهت انتقال و شیوع بیماری های واگیردار، ملزم می کند.

نتیجه گیری

۱) بیماری های واگیر دار ساختار اجتماع ، خانواده ، فرهنگ ، اقتصادی و سیاست جوامع را تحت تاثیر آثار مخرب خود قرار می دهد و گاهی موجب ضرر و زیان غیر قابل جبران می شود .

۲) مطابق دیدگاه فقها انتقال بیماری و ضرر به دیگران حرام است .

۳) انتقال بیماری واگیر دار علاوه بر نهی شرعی از لحاظ حقوق مدنی نیز موجب مسئولیت مدنی و ضمان است و فرد عامل انتقال ملزم به جبران خسارات وارده است .

منابع و مأخذ

- ابن قتیبه، تاویل مختلف الحديث ، دارالکتب العلمیه بیروت ، لبنان ، ۱۴۰۶ ق.
- _ ابن شعبه الحرانی ، تحف العقول ، ج ۱، ۱۴۰۴ ق.
- _ ابن کثیر ، البدایه و النهایه ، احیاء التراث : ج ۵ ، بی تا، لبنان.
- _ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، بی جا، ۷۱۱ ق.
- _ احمد رهنمایی ، معرفت ، ج ۶، نشریه موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره) ، ۱۳۸۵.
- _ احمدی تبار ، پژوهش های فقهی کرونا ، خبرگزاری اهل بین ۹۹
- _ اصبهانی، ابو نعیم ، معرفه الصحابه لابی نعیم ، ج ۱، بی جا ۱۴۱۹ ق.
- _ القاری، ملاعلی (شرح الشفا) ، ج ۱، بی جا، بی تا.
- _ امالی ، سید مرتضی، ج ۲ ، مکتب آیه الله العظمی مرعشی نجفی، دارالفکر العربی، بی تا.
- _ انصاری ، شیخ مرتضی ، فوائد الاصول، مجمع الفکر اسلامی : قم، ج ۲، ۱۴۱۹ ق.
- _ آصف ، محمد، توضیح المسائل طبی، یا وظیفه شرعی دکتران و بیماران.
- _ جواد آملی ، عبدالله ، انتظار بشر از دین ، ج ۷، بی تا، بی جا.
- _ جوزیه ، ابن قیم ، الطب نبوی ، ج ۱ ، دمشق، ۱۹۸۳.
- _ حر عاملی ، وسائل الشیعه ، ج ۲۱، بی تا، بی جا.
- _ خمینی ، روح الله ، تحریر الوسیله ، دارالکتب علمیه ، قم، ج ۲، ۱۳۹۰ ه ق.

- __ خمینی ، روح الله، رسائل، ج ۱، بی جا، ۱۴۱۰ ق.
- __ خویی، منهاج الصالحین، ج ۲، بی جا، بی تا.
- __ ری شهری، محمد، میزان الحكم، ج ۶، پژوهشکده علوم و معارف، ۱۳۸۵.
- __ زبیری ، تاج العروس، ج ۱، بی جا، ۱۲۰۵.
- __ شهید ثانی، زین الدین بن علی ، شرح البدایه فی علم الدرایه ، بی تا ، بی جا.
- __ صدوق ، علل الشرایع ، ج ۲ ، قم . ۱۳۸۵.
- __ عاملی ، سید جعفر مرتضی ، آداب الطبیه فی الاسلام ، ج ۱، ۲۰۴ بی تا، بی جا.
- __ عاملی ، سید مرتضی ، الصحيح من سیره النبی العظم، ج ۳ ، موسسه فرهنگی دارالحديث
- __ فتاحی ، نسرین ، بررسی قاچاق مواد مخدر که از مصادیق پولشویی از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی و حقوق
- __ قاری ، ملاعلی، شرح الشفاء، ج ۱، بی تا، بی جا.
- __ قره دانی ، احکام فقهی متعلق به گسترش کرونا ، ۱۳۹۹.
- __ قمحاوی ، احکام القرآن الجصاص ، ج ۲، بی تا، بی جا.
- __ قوانین کیفری ، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ، ۱۳۹۰.
- __ کلینی ، کافی ، بحار الانوار ، ج ۱، دارالکتب اسلامی ، طهران، ۱۳۶۷.
- __ کعبی ، عباس ، بررسی ابعاد فقهی بیانات رهبر انقلاب درباره حفظ سلامت خود و دیگران، بی جا، ۱۳۹۸
- __ لاریجانی، علی ، قانون مجازات اسلامی، بی جا، ۱۳۹۲.
- __ مازندرانی، ملا صالح، شرح کافی، ج ۱۲، بیجا، بی تا.
- __ مامقانی، شیخ عبدالله ، مراه الکمال ، ج ۲، بی جا، بی تا.
- __ مجلسی ، بحار، ج ۷۷ ، موسسه وفا، بی جا، ۱۴۰۳ ه ق.

__ مجلسی ، بحار، ج ۷۷ ف ، دارالحیاء التراث، لبنان ۱۴۳۰ق.

__ مجلسی ، ترجمه المیزان ، ج ۲ و ۵ ، بی جایی تا.

__ محقق داماد ، مصطفی ، فقه بیماری های واگیر دار ، بی جا، ۱۳۹۸.

__ مسعودی ، عبدالهادی ، درسنامه فهم حدیث ، ج ۱، بی جایی تا.

__ معانی الاخبار، بی جایی تا.

__ مینی، غلامرضا ، ۱۳۹۶.

__ نجفی ، جواهرالکلام ، ج ۴۳ ، دارالحیاء التراث العربی : بیروت، ۱۳۶۲ ش.

__ نجفی ، جواهری ، شیخ محمد محسن ، جواهر الکلام، بی جا، ۱۳۶۲ ش.

__ نراقی ، مولی احمد ، عوائد الایام فی بیان قواعد الاحکام ، ج ۱، بی تایی جا.

__ وکیل همراه ، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ، ۱۳۹۰. - مرور احکام و فتوای مراجع عظام تقلید

درباره ویروس کرونا EMROOZNEWZ.COM

__ پاسخ مراجع تقلید به احکام شرعی بیماران مبتلا به کرونا WWW.NAMSHAHRI.IR . ONLINE